

4. Aneksy

Aneks 1. Słownik

Słownik zawiera najważniejsze terminy fachowe, użyte w tekście poradnika, dostępne przeważnie wyłącznie w specjalistycznych słownikach i podręcznikach. W przypadku, gdy określony wyraz występuje w języku potocznym, tu podano tylko jego znaczenie stosowane w naukach przyrodniczych i użyte w konkretnym kontekście.

Uwaga

Siedliska przyrodnicze w rozumieniu Dyrektywy Siedliskowej (i w ślad za nią Ustawy o ochronie przyrody) są to „obszary lądowe lub wodne wyodrębnione w oparciu o cechy geograficzne, abiotyczne i biotyczne, zarówno całkowicie naturalne, jak i półnaturalne”.

Termin „siedlisko” pojawiający się w niektórych hasłach słownika jest stosowany w innym znaczeniu niż „siedlisko przyrodnicze”. Zgodnie z definicją stosowaną w ekologii siedlisko jest to całościowy kształt warunków abiotycznych (wodnych, glebowych, klimatycznych), niezależnych od biocenozy. Z każdym typem siedliska, zależnym od kombinacji czynników abiotycznych, jest związana pewna liczba ekosystemów (mniejsza lub większa, zależnie od lokalnych warunków abiotycznych i działalności człowieka). Siedlisko przekształcone przez biocenozę nazywane jest biotopem.

Abiotyczny – nieożywiony element środowiska (np. woda, osady).

Acidofity (acydofity) – rośliny kwasolubne, występujące na podłożu kwaśnym.

Agregacja (w odniesieniu do roślinności) – skrajnie uproszczona fitocenoza, tworzona przez osobniki jednego gatunku.

Akrotelm – żywa, przypowierzchniowa część torfowiska, o zmiennej zawartości wody i powietrza, w której zachodzą intensywne procesy rozkładu obumarłej biomasy z roślinności torfotwórczej i następuje akumulacja masy torfowej.

Allochtoniczny – obcy, przeciwieństwo autochtonicznego = rodzimego (np. gatunek, zbiorowisko, substancje docierające do ekosystemu z zewnątrz).

Aluwia (poj. aluwium) – osady rzeczne naniesione przez wody rzeki i osadzone w jej korycie lub na terasie rzecznej.

Aluwialny – pochodzący z aluwii, wytworzony przez aluwia. Osady aluwialne, złoża aluwialne, gleby aluwialne.

Amfibiocyty (amfibiocyty) – przystosowany do życia zarówno na lądzie, jak i w wodzie. Amfibiijny, ziemno-wodny.

Amplituda ekologiczna – zakres warunków środowiskowych, w jakich występuje gatunek (zbiorowisko roślinne).

Antropofity – gatunki obce naturalnej (rodzimej) florze danego terenu; należą do nich gatunki, które powsta-

ły dzięki człowiekowi, przywędrowały dzięki niemu albo przetrwały na siedliskach antropogenicznych.

Antropogeniczny – będący wynikiem działalności człowieka.

Atropopresja – ogół bezpośrednich i pośrednich działań człowieka prowadzących do różnorodnych (negatywnych lub pozytywnych) zmian w środowisku przyrodniczym.

Arenosole – gleby słabo wykształcone, powstałe z piasków.

Asocjacja roślinna – zespół roślinny (→).

Atlantycki (gatunek, element, zespół roślinny itp.) → element atlantycki, atlantyckie zbiorowisko.

Atlantyckie zbiorowisko – zbiorowisko wykształcone na obszarach będących pod wpływem klimatu atlantyckiego (patrz klimat atlantycki).

Azonalny (niestrefowy) – niezwiązany z określoną strefą klimatyczno-roślinną, występujący w różnych strefach na właściwych dla siebie, często skrajnych siedliskach (np. roślinność wodna, solniskowa).

Auksochoryczne zbiorowiska – zbiorowiska roślinne rozprzestrzeniające się pod wpływem człowieka.

Autogeniczne zbiorowiska – zbiorowiska roślinne powstałe pod wpływem czynników całkowicie niezależnych od człowieka; należą do nich z. pierwotne i z. naturalne (→).

Autekologia – dział ekologii zajmujący się badaniem zależności między organizmem lub gatunkiem a środowiskiem

Baza erozyjna – poziom ujścia cieku wodnego; jego zmiany przyspieszają lub hamują erozję w korycie cieku.

Biocenoza – ogół populacji roślinnych (fiocenozy) i zwierzęcych (zoocenozy) żyjących w określonym ekosystemie.

Biogenne pierwiastki → biogeny.

Biogeny (nutrienty, biopierwiastki) – pierwiastki chemiczne niezbędne do życia, które wchodzi w skład organizmów i uczestniczą w przebiegu procesów życiowych. Dzielą się na makroelementy (azot, fosfor, potas, wapń, żelazo, magnez) i mikroelementy (m.in. cynk, miedź, sód, selen, krzem).

Biogeochemia – nauka o krążeniu pierwiastków i związków chemicznych w krajobrazie.

Biogrupa – grupa drzew powiązana ekologicznymi współzależnościami, tworząca jednostkę biologiczną, wyodrębniającą się wyraźnie w lesie lub też utrzymująca się powyżej zwartej, górnej granicy lasu.

Biomasa – masa organizmów żyjących w ekosystemie lub na jednostkę powierzchni/objętości (np. osobników, populacji, całkowita).

Bioróżnorodność (różnorodność biologiczna) – różnorodność form i struktur żywej materii; dotyczy trzech poziomów organizacji przyrody i obejmuje: różnorodność wewnątrzgatunkową (genetyczną i populacyjną), różnorodność gatunkową i różnorodność ekosystemów.

- Biotop** – nieożywiona część ekosystemu, środowisko życia konkretnej biocenozy – zespół czynników abiotycznych, które są przekształcane przez tę biocenozę.
- Biotyczny** – ożywiony (o elemencie ekosystemu – roślinach, zwierzętach).
- Bonitacja** – w leśnictwie: miara żyzności siedliska z punktu widzenia potrzeb określonego gatunku drzewa, oparta na ocenie wysokości, do jakiej drzewa tego gatunku dorastają na tym siedlisku w określonym wieku.
- Biochora** – wycinek przestrzeni zajętej przez jedną fitocenozę.
- Borealny** (gatunek, element, zespół roślinny itp.) → element borealny
- Bryoflora** (brioflora) – flora mszaków (→).
- Butwina** (próchnica surowa, próchnica nadkładowa) – poziom próchniczny utworzony ze słabo rozłożonych szczątków organicznych, występujący w postaci brunatnej masy pod ściółką właściwą, głównie w lasach iglastych.
- Byliny** – wieloletnie rośliny zielne (→), które na zimę tracą całkowicie lub częściowo pędy nadziemne i odnawiają się z pąków podziemnych lub zimujących przy powierzchni ziemi.
- Charakterystyczny gatunek** – gatunek znajdujący optymalne warunki życia (wyrażone najczęstszym występowaniem, najlepszym rozwojem itp.) w określonym syntaksonie (→), często wyłącznie w nim występujący.
- Czynnik edaficzny** – pojęcie z zakresu ekologii roślin, dotyczące wymagań glebowych rośliny lub zbiorowiska roślinnego (→).
- Czynnik orograficzny** – w ekologii roślin pojęcie obejmujące zakres wysokości, rzeźby terenu i ekspozycji.
- Degeneracja** – uproszczenie lub rozchwianie struktury i funkcji ekosystemu lub fitocenozy (→), zwykle pod wpływem działań człowieka, inwazji gatunku obcego itp.
- Deluwium** (mn. deluwia) – materiał glebowy zmyty ze zboczy i osadzony u ich podnóży.
- Deluwialny** – powstały z deluwii.
- Deniwelacja** – różnica wysokości pomiędzy punktem wyżej położonym na danym terenie a jego punktem najniższym.
- Denudacja** – proces niszczenia wyniosłości oraz wyrównywania powierzchni Ziemi wskutek m.in. erozji, wietrzenia, sputkiwania.
- Diaspory** – twory (tj. nasiona, zarodniki, rozmnożki wegetatywne) umożliwiające przemieszczanie się rośliny na odległość.
- Dragowina** – w leśnictwie: faza rozwoju jednogatunkowego drzewostanu pomiędzy fazą młodnika a dojrzałym drzewostanem; termin stosowany do drzewostanów iglastych.
- Dysjunkcja** – przerwa w zasięgu (obszarze występowania) gatunków roślin lub zwierząt.
- Edaficzne** (warunki) – warunki pokarmowe.
- Ekosystem** – układ obejmujący wszystkie organizmy żywe żyjące określonym obszarze (biocenozę), materię organiczną i środowisko nieożywione (biotop). Biocenoza i biotop powiązane są funkcjonalnie poprzez obieg materii i przepływ energii.
- Ekoton** – przejściowy pas między dwoma ekosystemami, w którym występują elementy obu z nich.
- Ekotyp** – populacja w obrębie gatunku, w wyniku ewolucji przystosowana do specyficznych warunków środowiskowych.
- Ekstrazonalny** – obcy dla danej strefy klimatyczno-roślinnej, występujący w jej obrębie tylko w specjalnych warunkach, właściwy dla innej strefy.
- Element atlantycki** – pojęcie z zakresu fitogeografii, dotyczące zasięgu występowania gatunku lub zbiorowiska obejmującego obszary w bezpośredniej strefie oddziaływania klimatu atlantyckiego. W Europie element atlantycki najliczniej reprezentowany jest w zachodniej i północno-zachodniej części kontynentu.
- Element borealny** – pojęcie z zakresu fitogeografii, dotyczące zasięgu występowania gatunku lub zbiorowiska obejmującego obszary w strefie oddziaływania klimatu borealnego. W Europie element borealny najliczniej reprezentowany jest w północnej i północno-wschodniej części kontynentu.
- Element kontynentalny** – pojęcie z zakresu fitogeografii, dotyczące zasięgu występowania gatunku lub zbiorowiska obejmującego obszary w bezpośredniej strefie oddziaływania klimatu kontynentalnego. W Europie element kontynentalny najobficiej reprezentowany jest we wschodniej i środkowo-wschodniej części kontynentu.
- Element sarmacki** – pojęcie z zakresu fitogeografii, dotyczące zasięgu występowania gatunku lub zbiorowiska obejmującego obszary Wyżyny Lubelskiej i zachodniej Ukrainy.
- Element subatlantycki** – pojęcie z zakresu fitogeografii, dotyczące zasięgu występowania gatunku lub zbiorowiska obejmującego obszary w strefie oddziaływania klimatu atlantyckiego sięgającego w głąb kontynentu. W Europie element subatlantycki najliczniej reprezentowany jest w zachodniej i środkowo-zachodniej części kontynentu.
- Element subkontynentalny** – pojęcie z zakresu fitogeografii, dotyczące zasięgu występowania gatunku lub zbiorowiska obejmującego obszary w słabszej strefie oddziaływania klimatu kontynentalnego. W Europie element subkontynentalny najliczniej reprezentowany jest w środkowo-wschodniej części kontynentu.
- Elodeidy** – rośliny wodne o pędach całkowicie zanurzonych w toni wodnej, np. moczarka (Elodea), rdestnice, rogatek itp.

- Endemit** (gatunek endemiczny) – gatunek rośliny lub zwierzęcia, o zasięgu ograniczonym do ściśle określonego obszaru, zazwyczaj niewielkiego.
- Eoliczny** (proces) – zachodzący pod wpływem działalności wiatru, który powoduje wywiewanie (czyli deflację) drobnego materiału mineralnego i organicznego lub jego nagromadzenie, czyli akumulację. W efekcie p.e. na siedliskach wydmowych następuje odwiewanie lub zasypywanie piaskiem i tworzenie się wydym i zagłębień międzywydmowych.
- Epifityczny** – rosnący na innych roślinach, np. na gałęziach drzew.
- Erozja** – mechaniczne niszczenie powierzchni Ziemi (skał, gleby), połączone z usuwaniem zerodowanego materiału, powodowane głównie przez wody (m.in. erozja rzeczna, abrazja) i wiatr (m.in. deflacja).
- Eutrofilny** – organizm wymagający żyznych, bogatych w składniki odżywcze siedlisk.
- Eutrofizacja** – wzrost żyzności, proces nagromadzania się substancji pokarmowych, głównie azotu i fosforu.
- Ewapotranspiracja** – ubytek wody z powierzchni gleby do atmosfery wskutek parowania bezpośredniego z gleby i oddawania wody przez rośliny.
- Fanerofity** – rośliny jawnopączkowe, wg form życiowych Raunkiaera, rośliny o pączkach odnawiających, umieszczonych wysoko na pędach nadziemnych; do fanerofitów zalicza się większość gatunków drzew i krzewów liściastych.
- Fenologia** – nauka o rytmice sezonowej przyrody.
- Fitocenoza, płat** – realnie istniejące zbiorowisko roślinne będące częścią konkretnego ekosystemu.
- Fitofilny** – gatunek zwierzęcy żyjący w zbiorowiskach roślinnych.
- Fitogeografia** (=geografia roślin) – nauka o rozmieszczeniu geograficznym roślin i ich zbiorowisk oraz o prawach rządzących tym rozmieszczeniem.
- Fluwialny** – rzeczny, związany z rzeką. Erozja fluwialna, formy fluwialne, osady fluwialne, flora i fauna fluwialna.
- Formy fluwialne** – formy rzeźby terenu powstałe z utworów geologicznych osadzonych przez wody rzeczne.
- Flora** – ogół gatunków roślin żyjących na jakimś obszarze.
- Fluwiogeniczny** – pochodzący z procesów zachodzących pod wpływem wód rzecznych.
- Geofity** – rośliny ziemnopączkowe, czyli takie, których pąki zimują pod powierzchnią ziemi; w naszej florze rośliny z podziemnymi kłączami, cebulami i bulwami.
- Generatywny** (osobnik) – zdolny do rozmnażania, będący w fazie kwitnienia, owocowania lub rozsiewania nasion.
- Glacialny** – związany z okresem lodowcowym.
- Gleba szkieletowa** – gleba z dużą zawartością odłamków skalnych.
- Gleby gruntowoglejowe** – gleby, w których zachodzą procesy glejowe pod wpływem wód gruntowych.
- Gleby hydrogeniczne** – gleby, których fizykochemiczne i biologiczne właściwości są kształtowane przez wodę jako czynnik dominujący.
- Gleby opadowoglejowe** – gleby, w których zachodzą procesy glejowe pod wpływem wody opadowej.
- Gołoborze** – rumowisko skalne na zboczu góry.
- Gytia detrytusowa** – drobnozastępczkowy osad dennego pochodzenia organiczno-mineralnego, zawierający jednak pewną ilość nierozłożonych szczątków organicznych – detrytusu.
- Gytiowisko** – pokład osadów zgromadzonych w środowisku wodnym w procesie sedymentacji, odsonięty od powierzchni lub przykryty płytką (do 0,5 m) warstwą torfu lub innych osadów.
- Heliofity** – rośliny światłolubne, wymagające pełnego oświetlenia słonecznego.
- Helofity** – rośliny wodno-błotne o pędach wystających ponad lustro wody, np. trzcina pospolita.
- Higrofilny** – pojęcie z zakresu ekologii roślin, dotyczące wymagań wilgotnościowych rośliny lub zbiorowiska. W tym wypadku pojęcie to oznacza, że gatunek do swojego rozwoju wymaga dużej wilgotności.
- Hipertroficzny** (rzadziej hipertroficzny) – inaczej: przeżyźniony; patrz też: jezioro politroficzne.
- Humotorf** – silnie rozłożony torf, niezawierający rozpoznawalnych szczątków roślin.
- Hydrofity** – inaczej: rośliny wodne.
- Hypolimnetyczne** → wody hypolimnetyczne.
- Hyporeiczny** → wody hyporeiczne, strefa hyporeiczna, organizmy hyporeiczne.
- Juwalizacja** – odmłodzenie, nadanie cech właściwych dla wieku młodego lub eliminacja cech właściwych dla wieku starszego; w geobotanice forma degeneracji lasu polegająca na występowaniu wyłącznie młodych (w pojęciu ekologicznym) drzewostanów.
- Juvenilny** (osobnik) – będący w fazie młodocianej, różniący się często pokrojem od osobnika dorosłego, niezdolny jeszcze do rozmnażania, niewykształcający pędów generatywnych z nasionami.
- Kadłubowe zbiorowiska** – zbiorowiska zubożałe florystycznie, najczęściej na skutek silnej, jednostronnej antropopresji, pozbawione gatunków charakterystycznych i często wskutek tego niedające się zaklasyfikować do określonego zespołu, a jedynie do jednostek wyższej rangi (związku lub nawet rzędu).
- Kalcyfity** – rośliny wapieniolubne, występujące na glebach o dużej zawartości związków wapnia.
- Katotelm** – wewnątrz torfowiska zbudowane z martwej, nasyconej wodą masy torfowej.

- Kem** – pagór powstały w otwartych szczelinach w obrębie lodowca lub martwego lodu z materiału transportowanego przez wody z topniejącego lodu.
- Kenofity** – gatunki obce naturalnej florzę danego terenu, przybyłe po XV wieku.
- Kępka** – (na torfowisku wysokim lub przejściowym) element mikrorzeźby powierzchnia torfowiska, składnik kompleksu kępkowo-dolinkowego w formie wyniesienia od kilku do kilkudziesięciu cm i średnicy do 2 m; mikrosiedlisko zasiedlone przez gatunki umiarkowanie wilgociolubne.
- Klasa zespołów** – wysoka jednostka systematyki zbiorowisk roślinnych, często odpowiadająca także podstawowym grupom ekologicznym zbiorowisk roślinnych, jak np. bory, olsy, łąki.
- Klimaks** – hipotetyczne stabilne zbiorowisko typowe dla lokalnego klimatu, będące ostatecznym stadium sukcesji (jest to jedna z wielu definicji stosowanych w literaturze; w niniejszym przewodniku pojęcie jest stosowane zgodnie z powyżej cytowaną definicją).
- Klimat morski, atlantycki** – łagodny, o niewielkich wahanach temperatury i dość wysokich opadach; typowy głównie dla strefy umiarkowanej.
- Kontynentalizacja** – zmiana klimatu w gradiencie czasowym lub geograficznym, polegająca na dominacji cech klimatu kontynentalnego (ostre zimy, suche i gorące lata).
- Kontynentalny** (gatunek, element, zespół roślinny itp.) → element kontynentalny.
- Kopuła** (torfowiska wysokiego) – złożę torfu o wypukłej sylwetce; najwyższa część kopuły – wierzchovina – jest zwykle dość płaska, zbocza kopuły nachylone są w różnym stopniu.
- Korytarz ekologiczny** – obszar umożliwiający migrację roślin, zwierząt lub grzybów. K.e. ma zazwyczaj kształt wydłużony. Funkcję k.e. często pełnią doliny rzeczne.
- Kreda jeziorna** – gytia wapienna o zawartości węgla wapnia przekraczającej 80%.
- Krzewinka** – roślina wieloletnia o zdrewniałych pędach, nieprzekraczająca 0,5 metra wysokości, często o licznych rozgałęzieniach i płożących pędach.
- Kserofilny** – „lubiący suszę” – o gatunku, a także o zbiorowisku roślinnym złożonym z kserofitów (→).
- Kseromorficzny** (gatunek) – przystosowany do życia na siedliskach suchych dzięki wydajnemu gospodarowaniu wodą przez obniżenie transpiracji lub dzięki magazynowaniu wody w różnych organach, np. w łodygach, liściach lub korzeniach.
- Ksenospontaniczne zbiorowiska** – zbiorowiska antropogeniczne opanowujące siedliska niezdegradowane lub nieznacznie zdegradowane; w przeważającej części zbudowane z gatunków obcych, które wypierają składniki zastanego zbiorowiska.
- Kserofit** – roślina związana ze środowiskiem suchym, odporna na suszę.
- Lej depresyjny** – obniżenie zwierciadła wód gruntowych wokół miejsca ich poboru (np. ujęcia wody).
- Lichenoflora** – flora porostów.
- Litosole** – gleby inicjalne skaliste, szkieletowe, wytworzone ze skały masywnej; na ogół w górach.
- Mada** – gleba aluwialna (napływowa), utworzona z osadów rzecznych z domieszką substancji organicznych, o warstwowanym profilu, z reguły bardzo żyzna. Określenie odnosi się zarówno do gatunku gleby (wówczas w zależności od składu mechanicznego wyróżnia się mady lekkie, średnie, ciężkie), jak i typu gleby (w zależności od procesu glebotwórczego: próchniczne, czarnoziemne, brunatne).
- Madotwórczy proces** – proces geologiczny prowadzący do powstania mad jako różnych gatunków gleb, a także proces glebotwórczy prowadzący do wykształcenia różnych typów mad.
- Malakofauna** – fauna mięczaków.
- Martwica wapienna** – osadowa skała wapienna pochodzenia chemicznego powstająca w wyniku wytrącania się węgla wapnia z wód pod wpływem zmiany warunków fizyko-chemicznych.
- Mechowisko** – typ zbiorowiska torfotwórczego, którego fizjonomię określa dominujący udział mchów brunatnych, tworzących zwarte darnie lub kępy.
- Mezofilny** (gatunek, zbiorowisko roślinne) – występujący w środowisku o umiarkowanym natężeniu czynników ekologicznych (np. temperatury, wilgotności).
- Mikromorfologia torfowiska** – zróżnicowanie powierzchni torfowiska na kępki i dolinki.
- Mikrorelief** – niewielkie różnicowanie (często lokalne) rzeźby terenu na powierzchni większych jednostek geomorfologicznych.
- Minerotroficzne (torfowisko)** – torfowisko zasilane przez wody kontaktujące się uprzednio z podłożem mineralnym.
- Misa deflacyjna** – obszar na tyłach ruchomej wydmy powstały wskutek wywiania piasku; mają różną wielkość i kształt, największe nazywamy polami deflacyjnymi.
- Młodoglacjalny** – związany z niedawnym (w geologicznym pojęciu) zlodowaceniem.
- Morena czołowa** – materiał skalny nagromadzony u czoła lodowca podczas jego postoju.
- Mszaki** – grupa roślin, w skład której wchodzi mchy właściwe, mchy torfowce i wątrobowce.
- Mszar** – zbiorowisko roślinności torfowiskowej, któremu charakterystyczny wygląd nadaje darń mchów torfowców.
- Nalot** – występujące w większej ilości siewki i młode osobniki drzew na dnie lasu lub na innym gruncie, wyrosłe spontanicznie z nasion, do czasu gdy wyrosną ponad warstwę roślin zielnych.
- Naturalne zbiorowisko** – zbiorowisko, które powstało z gatunków rodzimych bez udziału człowieka; ule-

gło wpływom gospodarki człowieka, ale zachowało swój pierwotny skład florystyczny.

Neofity, neofityzacja – gatunki obcego pochodzenia, przybyte po XV. wieku, trwale zadomowione na pierwotnych siedliskach, wchodzące do zbiorowisk naturalnych. Neofityzacja – jedna z form degeneracji zbiorowisk roślinnych, polegająca na wkraczaniu i zadomawianiu się obcych gatunków w zbiorowiskach naturalnych.

Neotrofilny – preferujący podłoże o obojętnym odczynie.

Nisza źródłiskowa (cyrk źródłiskowy) – półkoliste zagłębienie w zboczu powstałe w wyniku erozyjnej działalności wód źródłiskowych wypływających w jego obrębie.

Nitrofilny – pojęcie z zakresu ekologii roślin, dotyczące wymagań troficznych rośliny lub zbiorowiska. W tym wypadku pojęcie to oznacza, że gatunek do swojego rozwoju wymaga dużej ilości azotu w glebie.

Nitrofit – gatunek występujący i preferujący do życia i rozwoju miejscach o dużym stężeniu azotu w glebie.

Nutrienty → biogeny.

Ochrona bierna – ochrona prowadzona bez stosowania zabiegów.

Ochrona *ex situ* – ochrona roślin i zwierząt drogą przeniesienia ich w inne miejsce: do ekosystemów zastępczych, w których mogą żyć w warunkach naturalnych, lub do środowisk sztucznie stworzonych (np. ogrodów botanicznych), w których wymagają stałej opieki człowieka. Należą tu także banki nasion i banki genów.

Ochrona *in situ* – ochrona roślin i zwierząt w miejscu ich naturalnego występowania.

Ochrona renaturalizacyjna (renaturalizacja) – przywracanie do stanu bardziej naturalnego

Ochrona ścisła (całkowita, zupełna) – zakaz wszelkiej ingerencji w warunki życia organizmów i funkcjonowanie ekosystemów na obszarze chronionym.

Ochrona zachowawcza – rodzaj ochrony biernej, lecz w odróżnieniu od ochrony ścisłej dopuszczająca możliwość ingerencji.

Okrajek – pas roślinności zielonej na skraju lasu.

Okrajek torfowiska – wklęsłe, często silnie podtopione obrzeże torfowiska, do którego spływają wody z torfowiska i z jego bezpośredniego otoczenia.

Oligotroficzny – ubogi w substancje pokarmowe.

Ombrogeniczne torfowisko – torfowisko, które powstało w warunkach ombrotrofii.

Ombrotroficzny – zasilany przez wody pochodzące z opadów atmosferycznych.

Orograficzny → czynnik orograficzny.

Oszyjek – pas krzewów na skraju lasu.

Oz – piaszczysto-żwirowy wał powstały w szczelinach i tunelach lodowców czynnych z materiału transportowanego przez wody wewnątrz lodowca.

Pas ekologiczny – tu: cyklicznie pozostawiany bez koszenia kilkumetrowy pas roślinności łąkowej, spełniający rolę ochronną dla gniazdujących ptaków lub zachowujący żerowiska, jest to także miejsce umożliwiające pełny rozwój gatunkom roślin późno kwitnących i wykształcających nasiona.

Perdochoryczne zbiorowiska – zbiorowiska naturalne, utrzymujące się na siedliskach niezdegradowanych, zmniejszające swój areal pod wpływem gospodarki człowieka.

Pierśnica – średnica drzewa na umownej wysokości 130 cm od ziemi.

Pierwotne zbiorowiska – zbiorowiska roślinne powstałe z gatunków rodzimych, bez śladów degeneracji spowodowanej działalnością człowieka.

Piezometr – urządzenie (zwykle rurka o małej średnicy) do pomiaru poziomu wód podziemnych.

Piętro alpejskie (piętro halne) – pas roślinności w wysokich górach (zwykle powyżej 1600–1800 m n.p.m.), w którym dominują wysokogórskie murawy. W Polsce wytworzyło się tylko w Tatrach, na Babiej Górze i w Karkonoszach.

Piętro subalpejskie (piętro kosodrzewiny) – pas roślinności górskiej o charakterze przejściowym między lasami górnego regła, a murawami piętra alpejskiego. W Tatrach na wysokości 1550–1850 m n.p.m., w pozostałych górach niżej. W naszych warunkach dominują w nim zarośla kosodrzewiny (w Karpatach Zachodnich i w Sudetach) lub zarośla olchy kosej, jarzębiny i wierzby śląskiej (Bieszczady).

Piętro subniwalne (piętro turniowe) – pas roślinności wysokogórskiej ponad piętnem halnym; w Polsce tylko w Tatrach powyżej 2200–2300 m n.p.m.; tworzą je niewielkie płyty luźnych muraw naskalnych i porostów.

Plecha – wegetatywne ciało glonów, śluzowców, grzybów lub porostów.

Pło mszarne – kożuch zbudowany z żywych i częściowo obumarłych roślin (głównie mchów torfowców), nasuwający się od brzegu na lustro wody, szczególnie jezior dystroficznych.

Podrost – młode pokolenie drzew o wysokości ponad 50 cm, wyrosłe pod okapem lasu, które w przyszłości wchodzić będzie w skład górnej warstwy drzewostanu.

Podszyt – dolna warstwa zbiorowiska leśnego składająca się z gatunków krzewów oraz drzew o wysokości od 50 cm do 4 m.

Podzespół – syntakson hierarchicznie niższy od zespołu, wyróżniany na podstawie obecności pewnych gatunków (wyróżniających) jako odzwierciedlenia odrębności lokalnosiedliskowych lub regionalnych.

Półnaturalne zbiorowiska – zbiorowiska powstałe wskutek działalności człowieka, zbudowane z ga-

tunków rodzimych, z niewielkim udziałem gatunków obcych, które jednak nie wykazują redukcyjnego stosunku do innych składników zbiorowiska.

Procesy glejowe – biochemiczne procesy redukcji różnych glebowych związków mineralnych (żelaza, manganu itp.) przebiegające w warunkach utrudnionego dostępu powietrza.

Przebudowa – przekształcanie struktury gatunkowej (rzadziej struktury przestrzennej, wysokościowej, wiekowej) drzewostanu, najczęściej w celu jego unaturalnienia lub pełniejszego wykorzystania możliwości produkcyjnych siedliska.

Przemysłowa gospodarka wodna – pojęcie z zakresu gleboznawstwa, obejmujące opis sposobu zaopatrywania gleby w wodę. Ten typ gospodarki wodnej występuje głównie na glebach piaszczystych i piaskach i polega na pionowym ruchu wody w dół (przemysławianiu gleb).

Psammofilny – przystosowany do życia na siedliskach piaszczystych.

Psammofity – rośliny rosnące na piasku, dla których piaszczyste podłoże jest naturalnym siedliskiem.

Ranker – pojęcie z zakresu gleboznawstwa oznaczające typ gleby mineralnej, słabo wykształconej.

Refugium (ostoja) – obszar (zwykle niewielki), na którym dzięki korzystnym warunkom mogły przetrwać rośliny lub zwierzęta, które gdzie indziej wyginęły.

Regosole – luźne gleby inicjalne o bardzo małej ilości materii organicznej, wykształcone w wyniku erozji lub działań eolicznych.

Relikt, reliktowy – gatunek rośliny lub zwierzęcia zachowany w danym regionie na ograniczonym, zwykle niedużym obszarze; niegdyś szerzej rozmieszczony; określenie zwykle stosuje się w odniesieniu do populacji, które przetrwały w okresie zlodowaceń; najczęściej w wysokich położeniach górskich.

Retencja wodna – gromadzenie się wody opadowej (także śniegu i lodu) w gruncie, w rzekach, w jeziorach oraz magazynowanie jej w sztucznych zbiornikach. Retencja rzeczna, jeziorna, gruntowa, leśna, naturalna, sztuczna, przeciwpowodziowa; zbiornik retencyjny, retencja bagien, dolin i koryt rzecznych; zmniejszyć lub zwiększyć retencję.

Regeneracja – w odniesieniu do zbiorowisk roślinnych: proces spontanicznej odbudowy zbiorowiska, które wcześniej uległo procesowi degeneracji, czyli zniekształceniom polegającym na zaburzeniach struktury i funkcji oraz wymianie składu florystycznego.

Rębnia – sposób użytkowania (pozyskania drewna z lasu) i jednoczesnego odnowienia lasu.

Rębnia gniazdowa – sposób użytkowania i odnowienia lasu polegający na wycinaniu grup drzew, w wyniku czego powstają tzw. gniazda, na których pojawia się lub jest wprowadzane odnowienie.

Rębnia częściowa – sposób użytkowania i odnowienia lasu polegający na kilkukrotnym, w stosunkowo

krótkim okresie, przerzedzeniu drzewostanu, aż do jego całkowitego usunięcia. Stopniowe przerzedzanie ma najczęściej na celu spowodowanie powstania odnowienia naturalnego, które zajmie miejsce starego drzewostanu.

Rębnia zupełna – sposób użytkowania i odnowienia lasu polegający na jednoczesnym wycięciu wszystkich drzew na stosunkowo dużej powierzchni tzw. zrębu zupełnego, najczęściej na takiej powierzchni później sadzi się nowe pokolenie drzew.

Rębnia stopniowa – sposób użytkowania i odnowienia lasu polegający na stosowaniu różnego rodzaju cięć odnowieniowych, które prowadzą do nierównomiernego, rozłożonego w czasie przerzedzenia drzewostanu, czego efektem są drzewostany mieszane, różnowiekowe, o zróżnicowanej strukturze przestrzennej.

Rębnia przerębowa (ciągła) – sposób użytkowania i odnowienia lasu, który polega na ciągłym prowadzeniu cięć jednostkowych lub grupowych i nieprzerwanym odnawianiu lasu, dzięki czemu młode pokolenie drzew trwale korzysta z osłony drzewostanu.

Roślinność – ogół zbiorowisk roślinnych występujących na pewnym obszarze.

Rośliny naczyniowe – rośliny posiadające wyspecjalizowaną tkankę do przewodzenia wody (należą tu paprotniki i rośliny nasienne).

Rośliny zielne – rośliny o łodygach niezdrewniałych.

Różnorodność biologiczna – zob. bioróżnorodność.

Ruderalne zbiorowiska – zbiorowiska występujące na siedliskach wtórnych, stosunkowo silnie zmienionych przez człowieka, często na zanieczyszczonych glebach, narażone na gwałtowne zmiany.

Runo – dwie najniższe warstwy zbiorowiska leśnego: warstwa zielna (ziół) oraz warstwa porostowo-mszysta (przyziemna).

Rynna erozyjna – podłużne wgłębienie powstałe wskutek obciekania wody po nachylonej powierzchni torfowiska.

Sand – piaszczysta równina (ściśle – stożek napływowy) powstała w okresie zlodowacenia w wyniku akumulacji wodnolodowcowej przed czołem lodowca. Powierzchnia sandru może być równa lub urozmaicona różnej genezy zagłębieniami i dolinami.

Saproksyliczne owady – owady wykorzystujące do życia, przynajmniej w pewnych fazach swojego rozwoju, rozkładające się drewno.

Sarmacki → element sarmacki.

Seralny – przejściowy; o zbiorowisku roślinnym: stanowiący nietrwale stadium sukcesji (zbiorowisko seralne).

Siewka – młody osobnik rośliny. Pojęcie dotyczy zwłaszcza roślin drzewiastych i oznacza młodą roślinę z liśćmi, w pierwszym roku życia, po wykiełkowaniu.

- Soliflukcja** – powolne osuwanie się (spętywanie) zwierzeliny nasyconej wodą po przemarznietym podłożu na stoku; zjawisko obserwowane w wysokich górach i w obszarach polarnych.
- Spływ powierzchniowy** – spływ wody opadowej lub roztopowej po powierzchni stoku (na powierzchni gruntu).
- Spływ śródpokrywowy** – powolny (najczęściej) ruch wody pod powierzchnią gruntu, w obrębie luźnego materiału skalnego, czyli pokryw stokowych (zwierzelin, deluwiów, pokryw blokowych, itp.).
- Subatlantycki** (gatunek, element, zespół roślinny itp.) – zob. element subatlantycki.
- Subarktyczny** – występujący w obszarach sąsiadujących z Arktyką (lub bardzo przypominający obiekty tam się znajdujące).
- Subkontynentalny** (gatunek, element, zespół roślinny itp.) – zob. element subkontynentalny.
- Sukcesja** – kierunkowe zmiany roślinności polegające na następowaniu po sobie zbiorowisk roślinnych (ekosystemów) różniących się strukturą i składem gatunkowym. Sukcesja rozpoczyna się od stadium inicjalnego, po którym następują stadia przejściowe, a kończy najbardziej trwałym stadium końcowym, odpowiednim dla określonych warunków siedliskowych, tzw. klimaksem.
- Sukcesja naturalna** – sukcesja odbywająca się spontanicznie, tzn. bez wpływu człowieka na jej przebieg.
- Sukcesja pierwotna** – sukcesja odbywająca się w miejscach, które nie były wcześniej zajęte przez rośliny, ich szczątki lub inne formy materii organicznej.
- Sukcesja wtórna** – sukcesja odbywająca się w miejscach, w których występująca poprzednio roślinność uległa zniszczeniu.
- Sukulenty** – rośliny gruboszowate, występujące na siedliskach suchych i skrajnie suchych, o silnie zgrubiałych liściach lub łodygach przystosowanych do magazynowania wody.
- Synantropijne gatunki** – towarzyszące człowiekowi gatunki rodzime lub obce, występujące przede wszystkim na siedliskach sztucznych.
- Synantropijne zbiorowiska** – zbiorowiska powstałe i utrzymujące się dzięki człowiekowi, zbudowane głównie z gatunków obcych.
- Syntakson** – ogólna nazwa każdej jednostki systematyki zbiorowisk roślinnych (podzespół, zespół, związek, rząd, klasa zespołów itd.).
- Syntaksonomia** – nauka o systematyce zbiorowisk roślinnych.
- Synuzjum** – drobnopowierzchniowe ugrupowanie roślin będące częścią jakiegoś zbiorowiska roślinnego, złożone z gatunków należących do tej samej formy życiowej lub (i) zachowujących podobne właściwości ekologiczne.
- Szata roślinna** – flora i zbiorowiska roślinne (łącznie).
- Średnia woda** – woda najczęściej przepływająca. Koryto średniej wody – koryto o morfologii kształtowanej przez wody najczęściej przepływające.
- Świeży** – dotyczy określenia wilgotności, oznaczając gleby ani suche, ani wilgotne.
- Takson** – ogólna nazwa każdej jednostki systematyki organizmów żywych (podgatunek, gatunek, rodzaj, rodzina, rząd itd.).
- Terofity** – rośliny przeżywające niekorzystne pory roku w postaci nasion.
- Terasa akumulacyjna** – terasa rzeczna utworzona w wyniku akumulacji aluwii.
- Termofilny** – ciepłolubny (zob. termofity).
- Termofity** – rośliny ciepłolubne, występujące w miejscach ciepłych, często nagrzanych przez słońce (np. na południowych i zachodnich zboczach wzniesień).
- Torfowisko bałtyckie (= kopułowe)** – torfowisko typu wysokiego o wypukłej sylwetce, charakterystyczne dla obszarów z klimatem wilgotnym; w Polsce głównie w strefie przy morskiej.
- Torfowisko emersyjne** – torfowisko, którego powierzchnia jest stale wynurzona i dostosowuje się do aktualnego położenia lustra wody.
- Torfowisko fluwiogeniczne** – torfowisko zasilane (przynajmniej okresowo) wodami pochodzącymi z cieków.
- Torfowisko imersyjne** – torfowisko, którego powierzchnia jest okresowo zalewana, a roślinność w znacznym stopniu zanurzona w wodzie.
- Torfowisko przepływowe** – torfowisko soligeniczne, w którym zasilające wody podziemne poruszają się w obrębie torfotwórczej warstwy powierzchniowej (akrotelmu) bez wypływania na powierzchnię torfowiska.
- Torfowisko kontynentalne** – torfowisko typu wysokiego o płaskiej powierzchni w okresie suchym, a lekko wypukłonej w okresie wilgotnym, charakterystyczne dla obszarów w zasięgu klimatu typu kontynentalnego; w Polsce głównie we wschodnich rejonach kraju.
- Torfowisko kottowe** – torfowisko w małym, głębokim, bezodpływowym obniżeniu terenu pochodzenia wytopiskowego, zasilane przez wody opadowe i bardzo ubogie wody gruntowe.
- Torfowisko niskie** – torfowisko zasilane przez wody podziemne lub powierzchniowe, zawierające znaczną lub umiarkowaną ilość odżywczych substancji mineralnych.
- Torfowisko przejściowe** – torfowisko zasilane w znacznej części przez wody opadowe lub bardzo ubogie w związki odżywcze wody powierzchniowe.
- Torfowisko soligeniczne** – torfowisko zasilane wypływającymi wodami podziemnymi.
- Torfowisko wysokie** – torfowisko zasilane wyłącznie przez wody z opadów atmosferycznych, skrajnie ubogie w związki odżywcze.

Torfowisko źródliskowe – torfowisko soligeniczne zasilane wodami o wypływie skoncentrowanym.

Transekt – linia, wzdłuż której wykonuje się obserwacje, wydłużona powierzchnia badawcza służąca do rejestracji zróżnicowania badanej cechy w gradiencie środowiskowym.

Trawertyn – forma martwicy wapiennej wytrącającej się w sąsiedztwie źródeł z wypływających na powierzchnię wód podziemnych.

Trofia – inaczej: żyźność.

Trzebież, cięcie trzebieżowe – zabieg z zakresu hodowli lasu polegający na usunięciu z drzewostanu pewnej liczby drzew, by stworzyć lepsze warunki do wzrostu pozostałym; celem trzebieży może być także poprawienie składu gatunkowego drzewostanu przez wyeliminowanie niepożądanych drzew (tzw. trzebież przebudowująca).

Wariant – w systematyce fitosocjologicznej: jednostka niższa od podzespołu, wyróżniana na podstawie obecności pewnych gatunków (wyróżniających) jako efektu zróżnicowania lokalnosiedliskowego.

Wierzchowina (torfowiska wysokiego) – najwyższa, płaska i najbardziej uwilgocona część kopuły, zajęta przez kompleks kęp i dolinek, w stanie naturalnym bezdrzewna lub słabo porośnięta przez karłowatą sosnę.

Woda naporowa – woda wywierająca napór na spąg nieprzepuszczalnej warstwy wyżej leżącej lub na budowlę.

Wododział – linia lub strefa rozdzielająca dwie zlewnie.

Wskaźniki (liczby ekologiczne) Ellenberga – wskaźniki określające preferencje poszczególnych gatunków roślin w odniesieniu do najistotniejszych czynników środowiskowych (m.in. odczyn gleby, ilość azotu, światło, wilgotność, temperatura), określone przez niemieckiego botanika Heinza Ellenberga (1913–1997).

Wydma brunatna – ustabilizowana wydma z cienką warstwą gleby (regosolu lub arenosolu), porośnięta przez wrzosowiska i niektóre postaci boru nadmorskiego.

Wydma paraboliczna – wydma w kształcie łuku lub półksiężyca o ramionach skierowanych pod wiatr.

Wyleżyska śnieżne – miejsca długotrwałego zalegania pokrywy śnieżnej w wysokich górach; położone w zagłębieniach pod ścianami skalnymi lub w niewielkich, zimnych dolinkach.

Wysoczyzna polodowcowa – rozległy, nieco wzniesiony i dość wyrównany obszar zbudowany z osadów lodowcowych i niekiedy wodnolodowcowych, zwykle gliny osadzonej podczas jednego stadiału.

Wyspowe stanowisko – izolowane miejsce występowania gatunku rośliny lub zwierzęcia, oderwane od jego głównego zasięgu.

Wysięk – słabe powierzchniowe wysączenie się wody

podziemnej, bez widocznego odpływu na zewnątrz, powodujące zawilgocenie terenu.

Zastępcze zbiorowiska – zbiorowiska roślinne powstałe pod wpływem gospodarki człowieka i zajmujące miejsce zbiorowisk naturalnych.

Zbiorowisko roślinne – powtarzająca się kombinacja rosnących razem gatunków roślin.

Zdjęcie fitosocjologiczne – sposób opisu zbiorowiska roślinnego polegający na spisaniu wszystkich gatunków rosnących na określonej powierzchni próbnej wraz z oceną ilości każdego z nich.

Zespół roślinny (asocjacja roślinna) – powtarzająca się kombinacja rosnących razem gatunków roślin mająca przynajmniej jeden gatunek charakterystyczny.

Zjuwenalizowany – pozbawiony cech związanych z wiekiem dojrzałym, wykazujący w starszym wieku cechy właściwe dla wieku młodego.

Zlewnia bezpośrednia – obszar, z którego pochodzą spływy wód powierzchniowych zasilających obiekt.

Zooplankton – ogół drobnych zwierząt żyjących w toni wodnej; odżywiają się drobniejszym bakterio- i fitoplanktonem, same mogą stanowić pokarm np. dla ryb planktonożernych.

Zonacja – pasowe następstwo roślinności w przestrzeni, wywołane zróżnicowaniem lokalnosiedliskowym zgodnie z określonym gradientem (kierunkiem zmian) czynników siedliskowych, np. na górskich zboczach, na brzegu cieków i zbiorników wodnych, na skraju lasu.

Zrąb zupełny – sposób użytkowania i odnowienia drzewostanu polegający na jednoczesnym wycięciu wszystkich drzew na większej (zwykle kilka ha, w Polsce obecnie nie więcej niż 4 ha) powierzchni.

Źródliko – zespół źródeł.

Źródło – samoczynny, naturalny, skoncentrowany wypływ wody podziemnej na powierzchni terenu lub w dnie zbiornika wodnego.

Źródło ascenzyjne (źródło wstępujące, źródło podpływowe) – źródło, którego woda pod wpływem ciśnienia hydrostatycznego podnosi się w pustkach skalnych (porach lub szczelinach) w końcowym odcinku do góry i wypływa w miejscu, gdzie powierzchnia przetnie zwierciadło statyczne lub warstwę wodonośną poniżej zwierciadła.

Źródło krasowe – źródło zasilane wodami skrasowiałych masywów skalnych, w których szczeliny, kanały i inne próżnie krasowe stanowią komunikujący się ze sobą system hydrauliczny. Krążące w masywie wody krasowe wyprowadzane są na powierzchnię w formie skoncentrowanego wypływu za pośrednictwem kanału zbiorczego.

Źródło rumoszowe – źródło wypływające z warstwy zwierzeliny skalnej.

Źródło tektoniczne (źródło dyslokacyjne, źródło uskokowe) – źródło wypływające wzdłuż płaszczyzny

uskokowej, której często towarzyszy strefa intensywnych spękań i druzgotu tektonicznego. Źródła dyslokacyjne występują często w postaci linii źródeł, znacząc przebieg strefy dyslokacyjnej.

Źródło warstwowe – źródło drenujące wodę z warstwy wodonośnej, przeważnie zbudowanej z utworów porowatych, powstaje w miejscu, gdzie warstwa wodonośna rozcięta jest przez powierzchnię terenu.

- FALIŃSKA K. 1996. Ekologia roślin. Podstawy teoretyczne, populacja, zbiorowisko, procesy. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa, s. 453.
- HŁUSZCZYK H., STANKIEWICZ A. Słownik szkolny. Ekologia. Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, s. 83.

- JAROSZEWSKI W., MARKS L., RADOMSKI A. 1985. Słownik geologii dynamicznej. Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa, s. 310.
- KLIMASZEWSKI M. 1978. Geomorfologia. PWN, Warszawa, s. 1098.
- MATUSZKIEWICZ W. 2001. Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski. Vademecum Geobotanicum. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa, s. 537.
- MIGOŃ P., GRYKIEN S., PAWLAK R., SOBIK M. 2003. Słownik geograficzny Europa, Wrocław, s. 388.
- OLACZEK R. 1999. Słownik szkolny. Ochrona przyrody i środowiska. Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, s. 308.
- PAWLACZYK W., WOŁĘJKO L., JERMACZEK A., STAŃKO R. 2002. Poradnik ochrony mokradeł. Wyd. Lubuskiego Klubu Przyrodników, Świebodzin, s. 272.
- SZWEJKOWSCY A., J. (red.) 1993. Słownik botaniczny. Wiedza Powszechna, Warszawa, s. 799.
- ZGÓŁKOWA H. (red.) Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny. Wyd. Kurpisz, Poznań.